

Den Kolde Krig

Af cand.scient. Jesper Samson, iBureauet/Information. September 2015.

Sovjetunionen og Atomknappen. Den kolde krig.

Tegning: Jens Hage

Den Kolde Krig var den storpolitiske konflikt, der definerede perioden mellem Anden Verdenskrigs afslutning i 1945 frem til Berlinmurens fald i 1989. Konflikten stod mellem de to supermagter, USA og Sovjetunionen, sammen med deres allierede. Det blev kaldt en kold krig, fordi supermagterne aldrig kom i direkte krig med hinanden. Den Kolde Krig blev aldrig en varm krig, den udviklede sig aldrig til den altødelæggende atomkrig, som mange frygtede.

Baggrund om Den Kolde Krig

Efter 2. verdenskrig blev en del Ferguson-traktorer købt med penge fra Marshallhjælpen.

Foto: Ulf Nilsen / Scanpix

Hvad var delingen af Europa?

Bare to år efter de allierede styrkers sejr over Nazi-Tyskland og Japan var verden delt i to stridende parter med hver deres supermagt i spidsen. De ideologiske modsætninger mellem øst og vest kunne lægges under låg, mens Anden Verdenskrig stod på, men de brød ud i lys lue kort tid efter afslutningen på krigen. USA blev det kapitalistiske Vestens ubestridte ledernation, mens Sovjetunionen dominerede den kommunistiske østblok. Den nye præsident i USA, Harry Truman, frygtede kommunismen og krævede frie valg i de østeuropæiske stater, som russerne havde indtaget fra Nazi-Tyskland.

Den sovjetiske leder Josef Stalin ønskede derimod at udbrede kommunismen samt én gang for alle at sikre Sovjetunionen mod flere angreb fra Tyskland ved at have en buffer af kommunistiske stater i Østeuropa.

Hvad var Trumandoktrinen?

I marts 1946 sagde den nu forhenværende britiske premierminister Winston Churchill i en berømt tale, at et "jernetæppe" havde sænket sig tværs gennem Europa. USA havde afskåret al støtte til Sovjetunionen, mens Sovjetunionen på sin side ydede støtte til revolutionære, kommunistiske kræfter i Vesteuropa og Mellemøsten. USAs modsvar var Truman-doktrinen fra 1947, der fastlagde princippet om, at den amerikanske udenrigspolitik havde til formål at "inddæmme" kommunismen til de områder, som allerede var under Sovjetunionens indflydelse. USA ville føre en aktiv udenrigspolitik og gribe ind i konflikter overalt i verden, hvor de anså demokratiet for truet af kommunismen. Med Trumans ord skulle det være "(...) *De Forenede Staters politik at støtte frie folk, der gør modstand mod forsøg på undertrykkelse fra bevæbnede mindretal eller gennem ydre pres*", her citeret fra Gyldendals USA-historie (se kilder).

Hvad var Marshallhjælpen?

Marshall-planen var den amerikanske plan for at hjælpe de vesteuropæiske økonomier på ret køl efter verdenskrigen med den tanke, at sunde økonomier skulle sikre politisk stabilitet. Dermed ville man undgå det politiske kaos, som verden havde oplevet i de foregående 30 år med to verdenskrige og totalitære regimer. Amerikanerne så nu kommunismen som den største trussel, og den skulle inddæmme og begrænses. Man frygtede, at kommunismen skulle vinde indpas i Vesteuropa. Ved at forhindre økonomisk kaos ville man forebygge politisk uro i de kriseramte lande. Samtidig havde amerikanerne også en stor økonomisk interesse i at kunne eksportere varer til et stort og stærkt europæisk marked.

Hvad er NATO?

De vesteuropæiske lande og amerikanerne var bekymrede for Sovjetunionens enorme militære styrke og for, at der ville opstå sovjetstøttede kommunistiske styre i Vesteuropa. Derfor tog USA og Storbritannien initiativ til en alliance, der samtidig cementerede USAs indflydelse i Europa. NATO (*North Atlantic Treaty Organisation*, der det første år hed Atlantpagten) blev stiftet i 1949 og omfattede fra starten langt de fleste vesteuropæiske lande samt Canada og USA. I løbet af 1950'erne blev også Tyrkiet, Grækenland og, mest kontroversielt, Vesttyskland medlemmer af alliancen. NATOs første generalsekretær, den britiske Lord Ismay, sammenfattede sin opgave i én sætning: "Nato skal holde russerne ude, tyskerne nede og amerikanerne inde (i Europa, *red.*)", her citeret fra Politikens artikel "Haves: Aktiv 60-årig. Søges: Klare mål" (se kilder). Med Korea-krigens udbrud i 1950 som konkret anledning blev der sat skub i en omfattende oprustning af Vesteuropa med konventionelle våben som kampvogne, artilleri og soldater. I 1954 blev de første amerikanske atomvåben placeret i Europa. Læs mere i FaktaLinket om **NATO**.

Hvad var Warszawapagten?

Warszawapagten var en kommunistisk militæralliance, der blev oprettet i 1955 af Sovjetunionen og en række østeuropæiske lande. Den direkte begrundelse for pagten var Vesttysklands optagelse i NATO i 1955, hvilket blev anset som en fjendtlig handling af Sovjetunionens og dens allierede. Alliancen var dog lige så meget et middel til at øge Sovjetunionens militære greb om østblokken og til at give Sovjetunionen jævnbyrdig status med USA. Østblokkens lande var karakteriseret ved udemokratiske styreformere, hvor kommunistpartiet havde uindskrænket magt, og hvor de, der blev betragtet som systemets fjender, blev hårdt undertrykt.

Den Kolde Krig 1950-1985

Fidel Castro holder en tale under Den kolde krig den 22. oktober 1962.

Foto: Scanpix

Hvad var våbenkapløbet?

Da USA kastede to atombomber over Hiroshima og Nagasaki i august 1945, demonstrerede de samtidig et dommedagsvåben, der kunne afskrække russerne og alle andre. John Lewis Gaddis skriver i "Den kolde krig" (se kilder), at amerikanerne regnede med at have dette teknologiske forspring i mange år. Men den sovjetiske leder Josef Stalin iværksatte et program der, ved hjælp af spionage og med store økonomiske omkostninger, gav Sovjetunionen atomvåben allerede i 1949. Det var starten til et hidsigt våbenkapløb, hvor både USA og Sovjet oprustede deres atomarsenal til et punkt, hvor de havde sprængkraft nok til at udrydde hele menneskeheden. Samtidig tjente atomtruslen som "gensidig afskrækkelse", for hvis en af parterne angreb den anden, ville de selv blive angrebet med atomvåben med katastrofale følger. Den Kolde Krig vekslede mellem perioder med oprustning og perioder med nedrustning. Fra 1985 indgik

Sovjetunionen med den nye leder Mikhail Gorbatsjov og USA under ledelse af Ronald Reagan mere omfattende nedrustningsaftaler, der var en central del af afspændingen frem mod Den Kolde Krigs ophør i 1989.

Hvad var de folkelige opstande i Østeuropa?

Under Den Kolde Krig var der flere folkelige opstande i østblokken, som blev slået ned af det sovjetiske militær. Det skete første gang i 1953 i Østberlin (DDR) og siden blandt andet i Ungarn i 1956. Her greb sovjetiske tanks hårdt ind mod en folkelig opstand med mange tusinde døde og flere hundrede tusinde flygtninge til følge. Opstanden i Ungarn fik mange venstreorienterede i Vesteuropa til at miste tiltroen til Sovjetunionen. I 1968 under det såkaldte Forår i Prag forsøgte en ny tjekisk regering under ledelse af Alexander Dubcek at indføre "socialisme med et menneskeligt ansigt" ved at reformere og demokratisere landet. Dette eksperiment blev dog også knust militært af Sovjetunionen og andre østbloklande.

Hvad var Koreakrigen?

Koreakrigen 1950-53 var Den Kolde Krigs første store konflikt. Efter Japans nederlag i Anden Verdenskrig delte USA og Sovjetunionen Korea midt over med den 38. breddegrad som delingslinje. Oprindeligt var det meningen, at landet på sigt skulle samles igen, men parterne blev aldrig enige om, hvordan det skulle ske. Krigen begyndte, da Nordkorea sendte tanks og tropper over den 38. breddegrad til Sydkorea. På få dage udviklede angrebet sig til en international storkrig. USA støttede Sydkorea sammen med FN og med bidrag fra 16 andre lande. Nordkorea fik på sin side hjælp fra det kommunistiske Kina og Sovjetunionen. I løbet af 1950 bølgede krigen frem og tilbage, hvorefter konflikten fik karakter af stillandskrig frem til våbenhvilen i 1953. Koreakrigen kostede op mod fire millioner mennesker livet. Våbenhvilen fra 1953 er stadig gældende, og der er dermed aldrig blevet lavet en egentlig fredsaftale mellem Nord- og Sydkorea. Læs mere i Faktalink-artiklen om [Koreakrigen](#).

Hvad var Cubakrisen?

Cubakrisen i oktober 1962 var Den Kolde Krigs mest nervepirrende konfrontation mellem de to supermagter USA og Sovjetunionen. Krisen opstod, da amerikanerne opdagede, at Sovjetunionen i hemmelighed havde opstillet raketaffyringsramper på Cuba – kun 140 km fra den amerikanske kyst. Efter nøje overvejelser, hvor også militære angreb blev diskuteret, besluttede den amerikanske præsident John F. Kennedy at iværksætte en flådeblokade, så der ikke kunne bringes atomraketter eller andre dele fra Sovjetunionen eller de øvrige østbloklande frem til Cuba. Den sovjetiske leder Khrusjtjov svarede, at de sovjetiske skibe ville trodse blokaden. Efter seks dages nervekrig bøjede han dog af og sørgede for, at skibene vendte om. Læs mere i Faktalink-artiklen om [Cubakrisen](#).

Hvad var Vietnamkrigen?

Vietnamkrigen stod mellem det kommunistiske Nordvietnam med støtte fra Sovjetunionen og Kina på den ene side og Sydvietnam og USA på den anden. Den foregik i årene 1961-1975 og kostede millioner af mennesker livet. Vietnamkrigen var et kæmpemæssigt traume for Amerika, som gik ud som den tabende part mod et fattigt tredje verdens land. Det var også den første mediedækkede krig, hvor reportere filmede tæt på krigshandlingerne, og billederne kom for første gang i historien helt ind i folks stuer via fjernsynets udbredelse. Folk kunne ikke lide, hvad de så, og USAs krig blev efterhånden voldsomt upopulær. Læs mere i Faktalink-artiklen om [Vietnamkrigen](#).

Den Kolde Krig i Danmark

Hvorfor indtrådte Danmark i NATO?

Frem til og med 1948 var målet for dansk udenrigspolitik ifølge Danmarkshistorien.dk (se kilder) at holde landet ude af Den Kolde Krig. I løbet af 1948 spidsede den internationale situation imidlertid til. Det kommunistiske kup i Tjekkoslaviet og Sovjetunionens blokade af Vestberlin skabte frygt i hele Vesteuropa for både kommunistiske kup og invasion fra øst. Den socialdemokratiske statsminister Hans Hedtofts ville helst indgå i en skandinavisk forsvarsunion med Danmark, Norge og det militært set stærke Sverige. Da de nordiske forhandlinger om en forsvarsunion brød sammen, stod det dog klart, at Danmark måtte blive en del af det mere omfattende vestlige forsvarssamarbejde, der var ved at blive dannet. I april 1949 blev Danmark derfor medstiftende medlem af NATO (der hed Atlantpagten det første år).

Hvad var Danmarks rolle i NATO?

Danmarks rolle i NATO kom senere til at blive kaldt "allieret med forbehold". Grundlæggende set var Danmark en trofast NATO-allieret, men havde samtidig en række forbehold, samtidig med at Danmark aldrig levede op til NATO-kravene om at have et stort militærbudget. Danmark var også imod at have udenlandske tropper inden for landets grænser, ligesom

man nægtede at have atomvåben i Danmark. Man havde dog raketsystemer, der hurtigt kunne bevæbnes med atomvåben.

Hvad var Thule-basen?

Danmark var dog ifølge Danmarkshistorien.dk (se kilder) ikke en forbeholden allieret i NATO, når det kom til Grønland. Under Anden Verdenskrig havde USA opbygget baser her, og efter krigen gav Danmark tilladelse til udvidelse af blandt andet Thule-basen. Basen blev brugt som varslingsstation for russiske angreb mod USA og husede atombevæbnede bombefly. Officielt tillod Danmark ikke atombevæbnede fly på Thule-basen, men uofficielt havde statsminister H.C. Hansen givet en indirekte godkendelse i 1957. I 1968 styrtede et amerikansk bombefly med fire brintbomber om bord ned nær Thule-basen. Bomberne eksploderede ikke, men et større område blev radioaktivt forurennet.

Hvad ville der ske i Danmark, hvis Den Kolde Krig blev varm?

I 1962, året efter Berlinmurens opførelse og samme år som Cubakrisen, begyndte den danske stat at uddele folderen "Hvis krigen kommer". Folderen anviste blandt andet, hvordan danskerne kunne bygge deres eget beskyttelsesrum. Efter Den Kolde Krigs afslutning er det kommet frem, hvilke planer og forventninger Warszawapagten havde, hvis krigen brød ud. De regnede med, at NATO-styrker på krigens første dag ville rykke ind i Danmark og i løbet af de første dage ville affyre 60-90 atommissiler fra Jylland og Sjælland. Men angrebet ville også gå den anden vej. Warszawapagten plan var at gå i land på Lolland, Falster og Sjællands kyster og indtage Danmark. Koldkrigsforsker Peer Henrik Hansen forklarer i artiklen "Hvad ville der være sket, hvis Den Kolde Krig var eksploderet?" (se kilder), hvad der ville gå forud: "*Planen var, at Warszawapagten ville smide atombomber over Danmark inden det egentlige angreb. Danmark ville være jævnet med jorden. Bygningerne ville blive fejjet væk af trykbølgerne. Folk ville dø på smertefulde måder: af radioaktiv stråling og af de massive støvskyer.*"

Hvad var fodnoteperioden?

NATO besluttede i 1979 at opstille atombevæbnede mellemdistanceraketter i Vesteuropa, medmindre Sovjetunionen indgik i forhandlinger om at fjerne sine mellemdistanceraketter i Østeuropa. NATOs raketopstillinger mødte udbredt modstand i den vesteuropæiske offentlighed, herunder også i Danmark hos Det Radikale Venstre og Socialdemokratiet. Danmark havde fra 1982 en NATO-venlig borgerlig regering ledet af Poul Schlüter, men i en række sikkerhedsspørgsmål var regeringen i mindretal. Dette førte til, at Danmark blev undtaget fra adskillige væsentlige NATO-beslutninger frem til 1988, hvor Danmarks særholdning blev indført som fodnoter i beslutningerne. En række borgerlige politikere har efter Den Kolde Krigs afslutning beskyldt det såkaldte alternative sikkerhedspolitiske flertal for at bryde solidariteten i NATO og for at skade Danmarks omdømme. Forsvarerne for fodnotepolitikken mener, at det var rimeligt at gøre modstand mod atomoprustningen. Fodnotepolitikken er fra starten af 1990'erne blevet afløst af en aktivistisk dansk udenrigspolitik. Her er Danmark i frontlinjen i en lang række internationale militære indsatser.

Afslutningen på Den Kolde Krig

Østtyskere kravler op på Berlinmuren ved Brandenburger Tor den 10. november 1989.

Foto: Scanpix

Hvad var perestrojka og glasnost?

Sovjetunionen var i midten af 1980'erne markant svækket af blandt andet krig i Afghanistan, ulykken på atomkraftværket i Tjernobyl i 1986 og af økonomisk krise. *Perestrojka* betegnede de økonomiske reformer, som Sovjetunionens nye leder Mikhail Gorbatjov indførte i Sovjetunionen fra 1986. *Glasnost* betegnede den åbenhed og offentlighed, som reformerne skulle foregå i. Gorbatjov ønskede at trække Sovjetunionen i en mere demokratisk og økonomisk effektiv retning, men uden at indføre vestligt demokrati og markedsøkonomi. I udenrigspolitikken begyndte Sovjetunionen at følge et princip om ikkeindblanding i andre landes interne affærer, hvilket blev helt afgørende for de relativt ublodige østeuropæiske revolutioner i 1989. Mikhail Gorbatjov modtog Nobels fredspris i 1990.

Hvad var de folkelige revolutioner i Østeuropa?

Især i Polen var der under Den Kolde Krig ulmende uro og modstand mod den førte sovjetkommunistiske politik. Stalin havde engang udtalt, at forsøget på at indføre kommunisme i Polen var som at sadle en ko. Den forbudte fagforening Solidaritet (*Solidarnosc*) havde siden 1980 udfordret kommunisternes monopol på magten. I løbet af 1988 var der

udbredte strejker og uro, og samtidig kæmpede Polen med økonomisk krise. I et forsøg på at bevare magten besluttede regeringen at lovliggøre Solidaritet og gennemføre valg til et mindretal af pladserne i parlamentet. Solidaritet vandt en jordskredssejr ved valget i 1989, og da dets leder Lech Walesa fik overtalt to mindre kommunistiske partier til at støtte op om sig, var kommunismens fald en realitet. Siden fulgte revolutioner i Ungarn, DDR, Tjekkoslaviet. De forløb fredeligt, folkeligt og mange gange også helt festligt. Berlinmurens fald i 1989 står som det ikoniske billede på kommunismens fald i Østeuropa. Kun i Rumænien blev revolutionen voldelig, og flere tusinde døde under den korte opstand.

Hvordan forløb Sovjetunionens opløsning?

Den reformvenlige sovjetiske leder Gorbatsjovs reformer, der skulle have ført Sovjetunionen ind i en ny tidsalder, var i 1990 ved at spinne ud af hans kontrol. Nationale bevægelser krævede løsrivelse fra Sovjetunionen, økonomien var i frit fald, og Gorbatsjov så mere og mere svag ud. I august 1991 forsøgte en gruppe konservative betonkommunister at tage magten ved et militærkup. Gorbatsjov og hans familie blev holdt indespærret, men til gengæld sluttede folket og militæret op omkring hans rival Boris Jeltsin, der hurtigt fik afværget kupforsøget. Jeltsin fremstod nu som den reelle leder, og han erklærede i december 1991 Rusland uafhængigt. Dermed blev Sovjetunionen opløst.

Hvad medførte Sovjetunionens opløsning?

Europa gik fra at være delt op i to blokke til i langt højere grad at blive integreret. Dette skete mest tydeligt ved Tysklands genforening i 1990. Det andet store integrationsprojekt var EUs udvidelser mod øst, der begyndte i 2004 og omfattede de tidligere østbloklande, nogle af de nye stater i Østeuropa samt de tidligere sovjetrepublikker Estland, Letland og Litauen. Kommunismens fald gav samtidig medvind til nationale bevægelser i de tidligere østbloklande og de tidligere sovjetrepublikker. Jugoslavien blev opløst i en stribe nye lande, men først efter blodige og langvarige borgerkrige, der stadig trækker spor i regionen.

Markerede Sovjetunionens opløsning 'afslutningen på historien'?

Efter Sovjetunionens opløsning stod USA tilbage som den eneste supermagt med global indflydelse, mens demokratiet og markedsøkonomien så ud til at være det, hele klodens befolkning ville have. Den Kolde Krigs afslutning blev af nogle kaldt for "historiens afslutning". Ideen om historiens afslutning faldt dog endeligt til jorden ved terrorangrebet i USA den 11. september 2001. Angrebet viste tydeligt, at der fandtes stærke antidemokratiske kræfter, der kunne og ville skade klodens eneste supermagt og de andre vestligt orienterede demokratier. Samtidig er etpartistaten Kina vokset til at være en økonomisk supermagt, mens Rusland under Vladimir Putins autoritære lederskab truer med at genoplive Den Kolde Krig mellem øst og vest.

Kilder til baggrund

Webmateriale

Kulturstyrelsen: "Kold krig – 25 fortællinger fra den kolde krig". 25 koldkrigsfortællinger, der tegner væsentlige historier om forsvaret og den civile beskyttelse under Den Kolde Krig. De 25 fortællinger indeholder blandt andet bunkers, radarer og flyve- og flådestationer rundt omkring i Danmark.

Film

1989. Danmark, 2014. Instr.: Anders Østergaard. Ud over den overordnede beretning om kommunismens sammenbrud i øst følger filmen to spor. Det ene er historien om et ungt østtysk par, der i sommeren 1989 beslutter sig for at flygte til Østrig gennem Ungarn. Det andet spor er det diplomatiske spil om åbningen af den ungarske grænse.

Danmark i den kolde krig. Danmark, 2000. Tilrettelæggelse: Vibeke Heide-Jørgensen Den Kolde Krig skildres for første gang set med danske øjne i denne dokumentarserie i 12 afsnit.

Faglitteratur

Pedersen, Michael Boas: Danmark under Den Kolde Krig – småstat mellem supermagter. Frydenlund, 2007. En samlet gennemgang af Danmarks udenrigs- og sikkerhedspolitiske historie 1945-2005. Beregnet til historieundervisningen i gymnasiet.

Petersen, Dan H.: Den koldblodige krig – Østblokken og Vesten 1945-1989. Borgen, 2005 Bred gennemgang, der forsøger at forklare baggrunden for det militære kapløb, hvor tæt vi var på en ny atomkrig, og om der var belæg for at tro, at Vesteuropa ville blive invaderet fra øst.

Søgning i bibliotek.dk

Emnesøgning på Den kolde krig [bibliotek.dk](#)

Kilder citeret i artiklen

Bøger og websider

[Danmarkshistorien.dk](#). [Aarhus Universitet](#) Artikler i temaet "Kold krig og velfærdsstat 1945-1973".

Gaddis, John Lewis: Den kolde krig. Gyldendal, 2006. [bibliotek.dk](#)

Bjøl, Erling: Gyldendals USA-historie. Gyldendal, 2002. [bibliotek.dk](#)

Artikler

Svendsen, Jacob: **Haves: Aktiv 60-årig. Søges: Klare mål** Politiken, 2009-03-29. (kan læses på Infomedia gennem Bibliotek.dk)

Ledstrup, Martin: **Hvad ville der være sket, hvis den kolde krig var eksploderet?** Videnskab.dk, 2012-01-02.